

पारिभाषिक शब्दसूची

संज्ञा

व्याख्या/ अर्थ

- **वस्त्रतंतू** : ज्या लहानांत लहान दृश्य घटकापासून वस्त्र बनवता येते त्याला वस्त्रतंतू म्हणतात.
- **नैसर्गिक तंतू** : जे तंतू निसर्गात तंतूरूपात उपलब्ध असतात त्यांना नैसर्गिक तंतू म्हणतात.
- **नैसर्गिक सेल्युलोजजन्य तंतू** : वनस्पतींपासून मिळणाऱ्या व रासायनिकदृष्ट्या सेल्युलोजजन्य तंतू म्हणतात.
- **आखूड तंतू (स्टेपल तंतू)** : ज्या तंतूंची लांबी कमी असते व त्यामुळे इंच किंवा सेंटिमीटरमध्ये मोजली जाते अशा तंतूंना आखूड किंवा स्टेपल तंतू म्हणतात.
- **लांब तंतू (फिलमेंट तंतू)** : जे तंतू सलग अमर्याद लांबीचे असतात व त्यामुळे यार्ड किंवा मीटरमध्ये मोजतात त्यांना फिलमेंट किंवा लांब तंतू म्हणतात.
- **मानवनिर्मित तंतू** : जे तंतू अशा प्रक्रियेपासून उत्पादित करतात की ज्यासाठी कच्चा माल उत्पादन प्रक्रियेच्या कुठल्याही टप्प्यात तंतूस्वरूपात नसतो, अशा तंतूंना मानवनिर्मित तंतू म्हणतात.
- **पुनरुत्पादित तंतू** : वनस्पतीज व प्राणिज कच्च्या मालावर रासायनिक प्रक्रिया करून उत्पादित केलेले तंतू.
- **संश्लेषित तंतू** : पेट्रोलियम पदार्थ, डांबर, दगडी कोळसा, नैसर्गिक वायू यांसारख्या रासायनिक घटकांपासून उत्पादित केलेले तंतू.
- **अतापसंज्ञाशील तंतू** : जे तंतू उष्णतेने मऊ होत नाहीत किंवा वितळत नाहीत पण आक्रसून जळतात असे तंतू.
- **तापसंज्ञाशील तंतू** : उष्णतेने मऊ, लवचिक होऊन वितळणारे किंवा वितळत जाणारे तंतू.
- **लवचिकता** : तंतूंची न तुटता वाकला जाण्याची क्षमता.
- **घनता** : प्रति एकक आकारमानाचे वस्तुमान किंवा वजन तंतूचा भरीवपणा किंवा जडपणा.
- **तन्यता** : तंतूंची ताणला जाऊ शकण्याची कमाल मर्यादा.
- **स्थितिस्थापकता** : ताण काढून घेतला असता तंतूचे मूळच्या स्थितीइतके होण्याचे प्रमाण.
- **चमक** : तंतूंच्या पृष्ठभागावरून परावर्तित होणारा प्रकाश.
- **फ्लीस** : जिवंत मेंढीच्या शरीरावरील केस कापून मिळवलेली लोकर.
- **पूल्ड वूल** : खाण्यासाठी मारलेल्या मेंढीच्या कातडीवरील ओढून काढलेली लोकर.

- **वस्टेंड धागे** : जास्त लांबीच्या लोकरी तंतूंपासून (टॉप्सपासून) तयार होणारे तलम, एकसारख्या जाडीचे घट्ट पिळाचे मजबूत धागे.
- **पाळीव रेशीम (उत्पादित रेशीम, संवर्धित रेशीम)** : बॉम्बेक्स मोरी या जातीच्या रेशीम कीटकांपासून उत्पादित केलेल्या रेशमास पाळीव रेशीम म्हणतात.
- **सेरिकलचर** : बॉम्बेक्स मोरी या जातीच्या कीटकांचे संगोपन करून कोशांची निर्मिती व रेशमाचे उत्पादन मोठ्या प्रमाणात करणारा कुटिर उद्योग.
- **फायब्रॉइन** : रेशमी अळीच्या प्रथिनयुक्त स्राव ज्यापासून रेशमी तंतू तयार होतात.
- **फिलेचर** : रेशमाच्या कोशावरील तंतू सोडवून धागा व कापड बनविण्याची प्रक्रिया.
- **निर्गोदिकरण** : रेशमी धागे किंवा कापडातील सेरिसिन हा चिकट गोंद काढून टाकण्याची प्रक्रिया.
- **वजन वाढवणे** : निर्गोदीकरण प्रक्रियेत घटलेले वजन भरून काढण्यासाठी रेशमावर करण्यात येणारी धातुज क्षारांची प्रक्रिया.
- **जंगली रेशीम (असंवर्धित रेशीम)** : बॉम्बेक्स मोरी जातीच्या रेशीम कीटकांव्यतिरिक्त इतर काही जातीच्या रेशीम कीटकांपासून मिळणारे रेशीम.
- **स्पन सिल्क (कातीव रेशीम)** : हानी झालेल्या, फुटलेल्या पाळीव रेशीम कोशांपासून मिळणाऱ्या रेशमी तंतूंच्या लहान तुकड्यांवर इतर आखूड तंतूंप्रमाणे प्रक्रिया करून त्यापासून पीळ देऊन तयार केलेले रेशीम.
- **केरॅटीन** : ज्या प्रथिनांपासून लोकरी तंतू बनलेला असतो.
- **वैशिष्ट्यपूर्ण केसतंतू** : मेंढीव्यतिरिक्त अन्य काही विशिष्ट प्राण्यांच्या शरीरावरील केस जे मर्यादित प्रमाणात प्राप्त होतात.
- **स्टोव्हिंग** : कोशावरून अखंड रेशीम मिळविण्यासाठी गरम पाणी किंवा वाफ वापरून कोशस्थ कीटक मारण्याची प्रक्रिया.
- **रिलिंग** : कोशावरून सोडविलेले संयुक्त रेशीम फिलमेंट मोठ्या रिळांवर गुंडाळण्याची क्रिया.
- **श्रोविंग** : गुंडाळलेल्या संयुक्त रेशीम फिलमेंटला हलका पीळ देऊन धागा बनविण्याची प्रक्रिया.
- **तनित्र (स्पिनरेट)** : मानवनिर्मित तंतू बनविण्यास आवश्यक सूक्ष्म सच्छिद्र साधन.

- **चमक मंद करणे :** टायटॅनिक डायऑक्साईड रसायनाचा उपयोग करून चमकदार मानवनिर्मित तंतूंची चमक मंद करणे.
- **धागा :** आखूड तंतू, लांब तंतू किंवा अन्य घटकांचा बनलेला लांब सलग दोरा जो मागावर सुयांच्या यंत्रावर किंवा अन्य प्रकारे वस्त्र बनविण्यास योग्य असतो.
- **पीळ :** धाग्यातील तंतू एकत्र राहण्यासाठी धाग्याला दिलेले तिरके वेढे.
- **संतुलित धागा:** योग्य पीळ असलेला धागा जो फाशांच्या स्वरूपात तरंगतो.
- **पिंजणे :** धागा निर्मितीतील एक प्रक्रिया ज्यात तंतूतील अशुद्ध घटक काढून तंतूंची लांबीच्या दिशेत समांतर मांडणी करून त्यापासून कार्ड स्लायव्हर बनवितात.
- **विंचरणे :** चांगल्या दर्जाचे तलम धागे बनविताना पेळूतील कमी लांबीचे तंतू वेगळे काढून लांब तंतूंची एकमेकांना अधिक समांतर मांडणी करण्याची प्रक्रिया.
- **साधे धागे :** ज्या धाग्यांना पूर्ण लांबीत एकसारखा पीळ असतो व जे आकाराला एकसारखे व नियमित असातात असे धागे.
- **एकेरी धागे :** तंतूंना पीळ देऊन बनणारा धागा.
- **प्लाय धागा :** दोन किंवा जास्त एकेरी धाग्यांना पीळ देऊन तयार होणारा धागा.
- **ताणे :** कापडातील लांबीच्या दिशेतील धागे जे कापडाच्या काठाला समांतर असतात.
- **बाणे :** कापडाच्या आडव्या दिशेतील धागे जे कापडाच्या काठाला काटकोनात असतात.
- **साधी वीण :** ताणे व बाणे अत्यंत साध्या व सोप्या पद्धतीने एकमेकांच्या वरून व खालून गुंतवून तयार होणारी मूलभूत वीण.
- **बास्केट वीण :** साध्या विणीचा एक प्रकार ज्यात कमी पिळाचे किंवा पीळ नसलेले दोन किंवा जास्त बाणे तेवढ्याच ताण्यांच्या वरून व खालून गुंतवले जातात.
- **सॅटिन वीण :** मूलभूत वीण ज्यात कापडाच्या पृष्ठभागावर तयार होणाऱ्या तरंगांमुळे कापडास चमकदारपणा व गुळगुळीतपणा प्राप्त होतो.
- **पाईल वीण :** नावीन्यपूर्ण वीण ज्यांत कापडास लांबी, रूंदीप्रमाणेच जाडीही प्राप्त होते.
- **कापलेली पाईल वीण :** पाईल विणीचा प्रकार ज्यात कापडाच्या पृष्ठभागावरील फासे कापले जातात.
- **न कापलेली पाईल वीण :** पाईल विणीचा प्रकार ज्यात कापडाच्या पृष्ठभागावर तयार होणारे फासे कापले जात नाहीत.
- **लिनो व गॉझ वीण :** नावीन्यपूर्ण वीण ज्यात जाळीदार कापड तयार होते व त्यांची मजबुती व टिकाऊपणा चांगला असतो.
- **हनिकोम्ब वीण :** मधमाशांच्या पोळ्याप्रमाणे दृश्यस्वरूप असलेली व कापडाच्या पृष्ठभागावर उंचवटे व खळगे तयार करणारी नावीन्यपूर्ण वीण.
- **निटींग :** कापड निर्मितीचे एक तंत्र ज्यात एक सलग धागा किंवा धाग्यांच्या संचापासून तयार होणाऱ्या फाशांच्या मालिका एकमेकांत जोडल्या जाऊन कापड तयार होते.
- **ब्रेडिंग :** धागे किंवा कापडाच्या पट्ट्या एकमेकांत अडकवून अरुंद कापड बनविण्याची पद्धत.
- **लेस :** धागे एकमेकांमध्ये गुंतवून विशिष्ट डिझाइन असलेले जाळीदार कापड.
- **फेल्ट :** धाग्याचा वापर न करता तंतूंपासून बनवलेले कापड जे बनवण्यास धाग्याचा उपयोग केला जात नाही.
- **संस्करण प्रक्रिया :** धाग्यापासून वस्त्र तयार झाल्यावर ते बाजारात पोहोचण्यापूर्वी त्यावर केल्या जाणाऱ्या विविध प्रक्रिया.
- **सर्वसाधारण संस्करण प्रक्रिया :** कोणत्याही कापडावर त्याचे दृश्य स्वरूप सुधारून किमान उपयुक्त दर्जा प्राप्त होण्यासाठी करण्यात येणाऱ्या आवश्यक प्रक्रिया.
- **सिन्जिंग :** कोणतेही इतर संस्करण करण्यापूर्वी कापडाचा पृष्ठभाग नियमित व गुळगुळीत होण्यासाठी कापडाच्या पृष्ठभागावरील तंतूंची सुटी टोके जाळून टाकण्याची प्रक्रिया.
- **स्काव्रिंग :** तंतू, धागे किंवा कापडास जडलेली अशुद्धी. उदा. मळ, तेल, खळ, इत्यादी काढून टाकण्याची प्रक्रिया.
- **विरंजन :** रंगविणे व छपाई यासारख्या प्रक्रिया करण्यापूर्वी कापड पांढरेशुभ्र करण्याची रासायनिक प्रक्रिया.
- **मर्सरायझेशन :** सेल्युलोज तंतू, मुख्यतः सुती तंतूंची चमक व अन्य गुणधर्म सुधारण्यासाठी करण्यात येणारे रासायनिक संस्करण.
- **ब्रशिंग :** कापडाच्या पृष्ठभागावरील लहान, सुटे तंतू काढून टाकण्यासाठी केले जाणारे यांत्रिक संस्करण.
- **सॅन्फोरायझिंग :** कापडाचे आक्रसणे कमी करण्यासाठी केले जाणारे संस्करण.
- **अब्रेशन रेझिस्टंट (घर्षण प्रतिकार संस्करण) :** वापरात असताना व निगराणी करताना होणाऱ्या घर्षणात टिकून राहण्याची तंतूंची क्षमता.
- **अँटिस्टिप फिनिश (घसरण प्रतिकारक संस्करण) :** कापडातील धागे न सरकता मूळ जागी स्थिर राहण्यासाठी करण्यात येणारे संस्करण .

- **ॲबसाँबर्ट फिनिश** : आर्द्रता शोषकता वाढविण्यास करण्यात येणारे संस्करण.
- **वॉटरप्रूफ फिनिश (जलरोधक संस्करण)** : कापडावर करण्यात येणारे असे संस्करण ज्यामुळे पाणी कापडातून आरपार जाऊ शकत नाही.
- **फ्लेम रिटाईट** : अग्निला प्रतिकार करण्यास किंवा ती वस्त्रांमध्ये पसरण्यास प्रतिकार करण्यास केले जाणारे संस्करण.
- **ड्युरेबल प्रेस (कायमस्वरूपी इस्त्री असणारे संस्करण)** : अनेक वेळा वापर व धुलाई प्रक्रिया केल्यानंतरही वस्त्रावर सुरकुत्या न पडण्याची क्षमता टिकून राहण्यास करण्यात येणारे संस्करण.
- **स्टेन व स्पॉट रेझिस्टंट (डाग रोधक संस्करण)** : कापडावर कायमस्वरूपी डाग पडू नयेत व ते कमी मळावेत यासाठी करण्यात येणारे संस्करण.
- **फ्यूम फेड संस्करण** : कापडाचा रंग फिका होण्यास प्रतिबंध करणारे संस्करण.
- **मॉथप्रूफ (कीटकनाशक संस्करण)** : रेशमी व लोकरी वस्त्रांचे कीटकांमुळे होणाऱ्या हानीपासून संरक्षण करण्यास केले जाणारे संस्करण.
- **मिल्ड्यूप्रूफ (बुरशीनाशक संस्करण)** : सुती, रेयॉन, लिनन किंवा यांच्या संमिश्र वस्त्रांवर बुरशीमुळे होणारी हानी टाळण्यासाठी करण्यात येणारे संस्करण.

- **पर्सस्पिरेशन रेझिस्टंट (घामरोधक संस्करण)** : घामामुळे ओले होणाऱ्या कापडात सूक्ष्म जंतूंची वाढ व घामाची दुर्गंधी यांना प्रतिबंध करणारे संस्करण.
- **मृदु किंवा हलके पाणी** : क्षारविरहीत पाणी.
- **कठीण किंवा जड पाणी** : ज्या पाण्यात कॅल्शियम व मॅग्नेशियमचे बायकार्बोनेट, सल्फेट, नायट्रेट व क्लोराईडचे क्षार विरघळलेले असतात.
- **अस्थायी जड पाणी** : ज्या पाण्यात कॅल्शियम व मॅग्नेशियमचे बायकार्बोनेट क्षार विरघळलेले असतात असे पाणी.
- **डिटर्जंट** : कपड्यांतील मळ काढून टाकणारा घटक.
- **कृत्रिम डिटर्जंट** : रसायनांपासून मिळणाऱ्या हायड्रोकार्बनपासून संश्लेषित करण्यात येणारे स्वच्छताकारक घटक.
- **निर्जल धुलाई** : पाणी व साबण याऐवजी विशिष्ट ग्रीजद्रावके व ग्रीजशोषके वापरून केलेली कपड्यांची धुलाई ज्यात ग्रीजयुक्त मळ काढला जातो.
- **गृहोपयोगी वस्त्रे** : पेहेरावाव्यतिरिक्त घरातील अन्य उपयोगांसाठी वापरण्यात येणारी वस्त्रे.
- **टेरी वीण** : ज्या वीणीमुळे कापडाच्या दोन्ही बाजूंवर फासे किंवा पाईल तयार होते व त्यामुळे कापड जास्त जड व आर्द्रताशोषक बनते.
- **पोत** : पृष्ठभागाचा स्पर्श

